

ДО ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ»

BEFORE INTERPRETATION OF CONCEPT "THE VALUE ORIENTATIONS"

У цій статті наводиться огляд варіантів тлумачення дефініції «ціннісні орієнтації» у філософських, педагогічних, соціологічних, психологічних наукових працях. Авторкою подано характеристику названих понять з огляду на мету і завдання дослідження «Формування ціннісних орієнтацій у майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вивчення предметів соціально-гуманітарного циклу». У воєнному сьогоденні України актуальною є проблема формування ціннісних орієнтацій у молоді, а особливо – у майбутніх учителів музики, які формують естетичну свідомість українців. У працях педагогів сучасності представлені різні варіанти класифікації цінностей, але найпоширенішим є поділ на абсолютні, національні, громадські, сімейні та цінності особистого життя. Особливо розмежовані у науковій літературі поняття «професійні цінності» та «професійні ціннісні орієнтації вчителя». На думку багатьох дослідників, у ціннісних орієнтаціях українців відбиваються риси ментальності (кардіоцентризм, пантеїзм, патріотизм, розуміння мови як цінності). У планетарній філософії як найважливіші цінності розглядаються свобода, творчість, переживання істини, потоку феноменів, співдружність народів, любов і жертва, уникання насильства. Цінності розглядаються у психологічних концепціях як складова спрямованості особистості і залежно від виду спрямованості (особистісної, колективістської чи ділової), провідного типу акцентуації, соціотипу особистості, класифікації мотивів; розглядаються як іманентні регулятори діяльності; сукупність ціннісних орієнтацій розглядається як вісь свідомості.

У результаті теоретичного аналізу філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних уявлень про підходи до характеристики змісту, сутності, структури, формування ціннісних орієнтацій у науковому просторі, а також враховуючи специфіку нашого дослідження, під поняттям «ціннісні орієнтації» розуміємо складне соціально-психологічне утворення, яке визначає спрямованість особистості та загальне ставлення людини до себе, до світу, є регулятором особистісних позицій, поведінки, вчинків. Важливість процесу дослідження ціннісних орієнтацій майбутніх учителів музики визначається гуманізацією та гуманітаризацією мистецької освіти, соціальним замовленням, акцентом на особистісно орієнтова-

ному навчанні у процесі позашкільної музичної підготовки.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, індивідуальна ціннісна система, ціннісний світогляд, моральні цінності.

In this article the author gives detailed characteristic of concept "value orientations" in the context of the research "Formation of axiological values in prospective Art School teachers in the process of studying socio-economic subjects". At present military Ukraine the actual problem is the formation of value orientations of young people, especially – in the future music teachers that form the aesthetic consciousness of Ukrainians. The teacher's writings are presented different options for classification values, but the most common is the absolute division, national, community, family values and personal life. Particularly they delineated in the scientific literature the terms "professional values" and "professional value orientation of teachers."

According to many researchers, value orientations Ukrainian mentality reflects features (cardio-centered, pantheism, patriotism, and understanding of language as a value). In planetary philosophy as the most important values are considered freedom, creativity, experience the truth flow phenomena community of nations, love and donation, avoiding violence. Values considered in psychological concepts as a part of orientation of the individual and depending on the type of orientation (personal, business or collectivist), the leading type of accentuation, social type of personality classification of motives; regarded as inherent activity of regulators; set of value orientations considered as the axis of consciousness. As a result, the theoretical analysis of philosophical, sociological, psychological, pedagogical ideas about approaches to the characterization of the content, nature, structure, formation of value orientations in the scientific area, and given the specificity of our study, the concept of "value orientation" means a complex socio-psychological entity that determines the orientation of the individual and the common man's relationship to himself, to the world, is a regulator of personal items, behavior, actions.

The importance of the research process value orientations of future music teachers is determined by humanization and humane of artistic education, social order, an emphasis on personally oriented education in the extracurricular musical trainings.

Key words: value orientations, individual value system, valued world view, moral values.

УДК 378.147:37

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/53.2.18>

Магда П.М.,

доктор філософії,
голова циклової комісії
загальноосвітніх, гуманітарних
та соціально-економічних дисциплін
Бахмутського фахового
коледжу культури і мистецтв
імені Івана Карабця

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Перше 20-річчя XXI ст. позначилось як позитивними здобутками українського суспільства (посилення національної самоідентифікації певної частини населення, збільшення зв'язків з європейськими країнами та співдіяльність з ними у галузях економіки, освіти, культури, охорони здоров'я, чергова перемога на Євробаченні-2022 тощо), так і прикрими явищами сьогодення (криза світогляду молоді, збільшення кількості психічних

розладів серед підлітків, зростання відсотку дітей, що потребують інклюзивної освіти та аксіодефіцит). Останні півроку стали справжнім випробуванням для представників усіх галузей діяльності. На нашу думку, першочерговим завданням працівників освіти і культури України сьогодні є збереження системи традиційних цінностей та формування на їх основі системи ціннісних орієнтацій дітей та юнацтва. До складу зберігачів і вихователів аксіосфери людини входять і майбутні учителі

музичного мистецтва, що формують естетичну свідомість молодого покоління. У межах реалізації цього завдання знаходиться і питання про тлумачення дефініції «ціннісні орієнтації».

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У науковому просторі досить широко і різноманітно представлено тлумачення понять «цінності», «ціннісні орієнтації», «аксіосфера», «професійні ціннісні орієнтації». Попри велику кількість представлених варіантів, відсутній універсальний зразок визначення, а у всіх наявних тлумаченнях є цілком очікувані семантичні розбіжності. Акцентування частини тлумачення для кожної окремої галузі наукової діяльності або вчення часто видаляє спільні елементи, роблячи визначення паронімічними. Цим зумовлена необхідність уточнення тлумачення поняття «ціннісні орієнтації» у процесі формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів музичного мистецтва та виділення нерозкритих аспектів дефініції на тлі наявних визначень у науковому просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняна соціологія розглядає механізми та фактори прояву ціннісних орієнтацій особистості у контексті взаємодії у соціумі. Аналіз комплексу цих проявів та чинників впливу на них посідає чільне місце у роботах таких науковців: Т. Бутківська, В. Козлов, Л. Мітіна та ін. Визначення ціннісних орієнтацій як важелів соціальної самоідентифікації особистості подане у працях Н. Антонової, Т. Бондаренко, Л. Сокурянської, Е. Фаустова, Н. Черниш та ін. Напрями трансформації та розвитку цінностей сучасної молоді під впливом соціальних механізмів досліджували В. Алексєєва, Т. Артемонова, О. Донцов, А. Іващенко, Н. Карасюльна, Л. Копанишин, Н. Корепанова та ін. Системний підхід до проблеми цінностей людини на тлі соціологічного дослідження розробляють В. Васютинський, А. Возняк, В. Гаврилук, Н. Трикоз, Н. Головатий, Т. Заславська, О. Мартинюк, Л. Мельник, І. Попова, І. Суріна, М. Шлемкевич та ін. У цих дослідженнях висвітлюються ціннісно-орієнтаційні прошарки сучасного українського суспільства, соціально-ціннісні орієнтації молоді на межі ХХ-ХХІ століть, динаміка ціннісних орієнтацій у період соціальних трансформацій та особливості комунікаційних уподобань молоді у залежності від типу індивідуальної ціннісної системи. Але різноманіття представлених тлумачень дефініції «ціннісні орієнтації» не містить розкриття дефініції «ціннісні орієнтації майбутніх учителів музичного мистецтва».

Мета статті. Завданням даної статті є доповнення і уточнення тлумачення поняття «ціннісні орієнтації» у контексті використання цієї дефініції у процесі дослідження формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів музичного

мистецтва у процесі вивчення предметів соціально-гуманітарного циклу.

Виклад основного матеріалу. У сучасній вітчизняній філософії освіти в системі аксіологічних орієнтирів прокладає собі дорогу ідея балансу між різними джерелами шляхів розвитку особистості [3].

У галузі соціології В. Ядов, вивчаючи мотиви поведінки індивіда, теж користувався поняттям «ціннісна орієнтація». Ціннісний світогляд у контексті його дослідження включав такі види цінностей: норми, ідеали, цілі, засоби. Аналізоване дослідником поняття («ціннісні орієнтації») виступає як стимулятор поведінки, що сягає коренями у внутрішній світ людини [11].

Цікавим у цьому контексті та корисним для нашого наукового пошуку є дослідження В. Чигрина, який порівнює соціально-професійні та ціннісні орієнтації сільської молоді на межі ХХ-ХХІ ст., суттєво доповнюючи прикладами соціологічне тлумачення цінностей [10].

На думку соціолога А. Здравомислова, найважливіша роль ціннісних уявлень полягає у створенні оцінки, через яку особистість сприймає навколишню дійсність. Результат сприймання може бути адекватним чи неадекватним залежно від системи цінностей, сформованої у індивіда [4].

Цікавою є спроба класифікації ціннісних орієнтацій на основі людських потреб: біологічних, афіліативних, духовних – М. Яницького. Ці ж групи він пропонує зберегти під час класифікації ціннісних орієнтацій [12].

Свідченням об'єктивності особистості вважає перехід цінностей у ціннісні орієнтації Л. Коберник, яка доводить наявність якісної характеристики цінності (ступінь наближення до ідеалів), що зумовлює її кількісну характеристику. Дослідниця підкреслює, що чим вищий ступінь цінності, тим менше вона залежить від історичних умов, соціальних змін, думок окремих людей. Аксіологічний рівень розвитку особистості, на думку Л. Коберник, визначається ступенем цінностей, стійкістю ціннісних орієнтацій, багатоплановістю, гармонійністю поєднання тощо. Завдяки співдіяльності емоційно-чуттєвої, волюнтаристичної та раціоналістичної сфер психіки відбувається перетворення цінності як єдності естетичного, філософського, етичного значення об'єкта в ціннісну орієнтацію [6].

Гостроту проблеми формування ціннісних та професійно-ціннісних орієнтацій відмічає у своєму дослідженні В. Демиденко, аналізуючи матеріали міжнародних науково-педагогічних читань з проблем цінностей у вихованні, питання про ціннісне виховання і ціннісне навчання, що має своїм кінцевим результатом не знання, а формування аксіологічного світогляду, який оперує ціннісними категоріями. Дослідниця підкреслює велике значення уявлень про життєві цінності в системі

світоглядних уявлень; визначає світогляд як систему принципів, знань, ідеалів, цінностей, надій, вірувань, поглядів на сенс і мету життя, які визначають мету індивіда; розкриває механізм формування на основі світоглядних уявлень ціннісної орієнтації, котра опосередковує та акумулює у собі вплив навколишнього світу й остаточного вигляду набуває на рівні переконання; провадить думку про можливість розв'язання проблеми ціннісного виховання особистості шляхом формування планетарно-космічного світогляду, в центрі якого як найголовніша цінність знаходитиметься людина зі своїми інтересами і потребами та людське життя в цілому [2].

Конкретизуючи зміст категорії «ціннісна орієнтація», І. Федух визначає її як компонент структури особистості, який відображає життєвий досвід, накопичений особистістю в індивідуальному розвитку, серцевину свідомості, з огляду на яку особистість приймає рішення стосовно важливих життєвих питань; у ній виявляється стійке, соціально-зумовлене, вибіркове ставлення людини до сукупності матеріальних і духовних суспільних благ та ідеалів [7].

Вивчаючи ціннісні орієнтації, Л. Антилогова виділила компоненти у формуванні їх змістового наповнення: емоційне, раціональне оцінювання та поведінковий компонент (останній є практичним утіленням ціннісних орієнтацій). Як функції ціннісних орієнтацій вона називає експресивну, адаптивну, пізнавальну, захисну, координаційну [1].

О. Целякова розглядає ціннісні орієнтації як елементи внутрішньої (диспозиційної) структури особистості, що забезпечують її цілісність і стійкість, визначають структуру свідомості, програми і стратегії діяльності, контролюють і організують мотиваційну сферу; як переваги або відмову від певного змісту, як тих, що організують життя, початків і готовність поводитись з ними відповідно. У цьому випадку, зазначає дослідниця, зміст, який вкладається у поняття «ціннісні орієнтації», відповідає первинному значенню слова «орієнтація» як визначення свого розташування у просторі. Ціннісні орієнтації, відповідно, визначають: загальну спрямованість інтересів і прагнень особистості; ієрархію індивідуальних уподобань і зразків, їх рівень; цільові і мотиваційні програми; уявлення про дійсне і механізми селекції за критеріями значимості; міру готовності і рішучості (через вольові компоненти) до реалізації власного проекту життя; мають прояв через оцінки, які людина дає собі, іншим; через її вміння структурувати життєві ситуації, приймати рішення і виходити з проблемних і конфліктних ситуацій, через лінії поведінки, які обираються в екзистенціальних і морально значимих ситуаціях, через вміння завдавати і змінювати доміанти особистісної життєдіяльності [8].

О. Золотарьова у своїй дисертації визначає ціннісні орієнтації як психічні новоутворення у структурі особистості, які виникають через привласнення об'єктивних цінностей в особистісні надбання суб'єкта, відображаючи «мотиваційно-потребнісний, емоційний, духовно-моральний стан людини, її систему світоглядних орієнтацій, спрямовуючи її цілі та стратегію життєвого шляху» [5, с. 38].

Викладач Ю. Цикалюк, досліджуючи моральні цінності сучасної молоді, відзначає відносність цінностей юнаків; за результатами опитування класифікує головні життєві цілі молоді на духовно-етичні, суто прагматичні, матеріальні; зіставляє ціннісні орієнтації старшого і молодшого поколінь, виводить основний вектор змін ціннісних систем покоління та рівень спадкоємності; за даними аналізу опитування робить висновок про те, що найчастішою комбінацією властивостей, високо цінуваних молодими людьми, виявляються розум, доброта і почуття гумору, а обов'язковість, прагнення до незалежності, ініціативність займають набагато нижче місце у рейтингу. Ієрархія цінностей навчання у праці Ю. Цикалюка виглядає так (за зниженням рейтингу): отримання професії, самоствердження, підготовка до самостійного життя, багатство, належний статус у суспільстві, самоствердження у колі близьких, відчуття дорослості, переваги над іншими [9].

Висновки. Таким чином, у результаті теоретичного аналізу філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних уявлень про підходи до характеристики змісту, сутності, структури, формування ціннісних орієнтацій та тлумачення цінностей у науковому просторі, а також враховуючи специфіку нашого дослідження, під поняттям «цінності» розуміємо позитивну значущість різноманітних явищ у системі суспільно-історичної діяльності людини; дефініцію «ціннісні орієнтації» розуміємо як складний соціально-психологічний новотвір, який визначає вектор самореалізації особистості та ставлення її до себе і Всесвіту; категорію «професійні цінності» розуміємо як орієнтири, на основі яких людина обирає, освоює і здійснює професійну діяльність та у яких відбиваються вимоги суспільства і професії у аксіосфері особистості фахівця.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антилогова Л. Н. О взаимосвязи ценностных ориентаций и нравственной активности личности. *Сибирская психология сегодня*: сб. науч. трудов. Кемерово: Кузбассвузиздат, 2003. Вып. 2. URL: <http://hpsy.ru/public/x2629.htm> (дата звернення: 23.09.2017)
2. Демиденко В. В. Мистецтво у світоглядному вихованні (формування світоглядних уявлень підлітків на уроках літератури, музики, образотворчого мистецтва): навч. посіб. для студ. ВНЗ. Луганськ: ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2008. 200 с.

3. Зарудний Є. О. Філософія. К.: Либідь, 2007. 226 с.
4. Здравомыслов А. Г. Потребности, интересы, ценности. М.: Политиздат, 1986. 222 с.
5. Золотарьова О. В. Формування ціннісних орієнтацій студентів у процесі виховної роботи вищого технічного навчального закладу: дис. ...канд. пед. наук.: 13.00.07. / Донбас. держ. пед. ун-т. Слов'янськ, 2016. 269 с.
6. Коберник Л. О. Динаміка змін ціннісних орієнтацій студентів як чинника виникнення конфліктних форм поведінки. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. Х.: НТУ «ХТП», 2009. № 4. С. 23-28.
7. Федух І. С. Визначення поняття «ціннісна орієнтація» у сучасній психолого-педагогічній науці. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України: зб. наук. праць*. 2011. Вип. 3. С. 18-24.
8. Целякова О. М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Запоріжжя, 2009. Вип. 38. С. 222-233.
9. Цикалюк Ю. Моральні цінності сучасної молоді. *Виховна робота в навчальних закладах*. Немішаєве: Інтас, 2009. Вип. 13. С. 66-80.
10. Чигрин В. А. Социально-профессиональные и ценностные ориентации сельской молодежи на рубеже XX-XXI ст. *Соціальні виміри суспільства*. К., 1998. Вип. 5. С. 123-127.
11. Ядов В. А. О диспозиционной регуляции социального поведения личности. *Методологические проблемы социальной психологи*: сб. ст. М., 1975. С. 89-105.
12. Яницкий М. С. Особенности массово-коммуникационных предпочтений в зависимости от типа индивидуальной ценностной системы. *Вестник Кемеровского государственного университета*. Кемерово: ЮНИТИ, 2005. № 2. С. 12-18.